

"Πεποικιλμένη τη θεία δόξη..."

Στο άρθρο αυτό δημοσιεύω για πρώτη φορά τους ειρμούς του α' Κανόνος της εορτής της Κοιμήσεως της Θεοτόκου εκ του Ειρμολογίου Μπαλασίου Ιερέως και Νομοφύλακος και σε εξήγηση δική μου. Οι ειρμοί αυτοί δύνανται να ψαλλούν και ως Καταβασίες κατά την περίοδο της εορτής, καθότι ανήκουν στο αργό (νέο) ειρμολογικό γένος, όπως και όλο το Ειρμολόγιο του Μπαλασίου.

Ο Μπαλάσιος ήκμασε κατά το δεύτερο ήμισυ του 17ου αι. και υπήρξε μαθητής του Γερμανού Νέων Πατρών. Το Ειρμολόγιο που συνέθεσε είναι από τις σημαντικότερες προσφορές του στον χώρο της μελοποιίας. Ως προς την συλλογή ειρμών είναι από τα πληρέστερα Ειρμολόγια. Το Ειρμολόγιο Μπαλασίου γνώρισε μεγάλη διάδοση στα χφ και κυριάρχησε για έναν περίπου αιώνα, μέχρι την εμφάνιση του Ειρμολογίου Καταβασιών Πέτρου Λαμπαδαρίου του Πελοποννησίου (μέσα 18ου αι.), του οποίου υπήρξε και πρόδρομος ως προς το μέλος.

Το μελοποιητικό αυτό είδος του Ειρμολογίου του 17ου αι. μπορεί να ονομασθεί νέο Ειρμολογικό, καθότι έχει τεράστιες διαφορές, τόσο μορφολογικές όσο και από πλευράς θέσεων, σε σχέση με το παλαιό, μεσοβυζαντινό Ειρμολόγιο, του οποίου η δομή θυμίζει περισσότερο Στιχηράριο σε απλουστευμένη μορφή. Στο νέο αυτό είδος ευδοκίμησαν και άλλοι μελοποιοί, όπως ο Ιωάσαφ ο νέος Κουκουζέλης (τέλη 16ου αι.), ο οποίος εμέλισε πλήρες Ειρμολόγιο, ο Παναγιώτης ο νέος Χρυσάφης και ο Γερμανός Νέων Πατρών, οι οποίοι εμέλισαν Ειρμολόγιο Καταβασιών με πίο έντεχνες γραμμές, καθώς και ο Κοσμάς ο Μακεδών (τέλη 17ου αι.) με πλήρες Ειρμολόγιο. [Από την μελισματικότερη μεταχείριση του είδους αυτού και την πίο εκτεταμένη και ανελυμμένη εξήγηση των θέσεων του, προέκυψε το λεγόμενο "Καλοφωνικό Ειρμολόγιο", που ξεκινά ωσαύτως την εποχή του Καρύκη και απογειώνεται κυριολεκτικά στα τέλη του 17ου αι., όταν οι μεγάλοι μελουργοί της εποχής αναπτύσσουν έτι περισσότερο το μελικό του εύρος. Πάντως, οι παλαιότεροι καλοφωνικοί ειρμοί είχαν περισσότερη σχέση με το καθαυτό ειρμολογικό είδος, ενώ οι νεώτεροι αυτονομούνται λιγάκι στο μέλος τους].

Ως προς την μελοποίηση ο Μπαλάσιος ακολουθεί κατά πόδας, κατά πώς φαίνεται, το κατά ένα περίπου αιώνα παλαιότερο Ειρμολόγιο του Θεοφάνους Καρύκη (τέλη 16ου αι.). Τουλάχιστον αυτό μπορεί να συμπεράνει κανείς από την συγκριτική μελέτη ορισμένων ειρμών κατ' ήχον, που παραθέτει ο π. Σπυρίδων Αντωνίου στην διδακτορική διατριβή του (βλ. "Το Ειρμολόγιον και η παράδοση του μέλους του", IBM, Μελέται 8, Αθήναι 2004, σσ.398-420). Ο Μπαλάσιος χρησιμοποιεί κλασσικές και στερεότυπες δομές με αρκετά προβλέψιμη συμπεριφορά, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων. Αραιά και πού, εμπλουτίζει το μέλος με αργές (στιχηραρικές) θέσεις και ακόμα σπανιότερα με φθορές. Η όλη αυτή στερεότυπη μεταχείριση δικαιολογείται από το είδος του Ειρμολογίου που μελοποιεί, που ανήκει στα πλήρη Ειρμολόγια. Στα Ειρμολογια Καταβασιών, αντιθέτως, όπως αυτό του Χρυσάφου και ιδίως αυτό του Γερμανού η μελοποίηση είναι πολύ πίο έντεχνη και απρόσμενη, καθότι η χρήση είναι πολύ πίο συγκεκριμένη, μόνο ως Καταβασίες δηλαδή. [Τώρα, το αν οι αργοί Ειρμοί σήμαιναν και αργά τροπάρια εκείνη την εποχή, δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι. Σε ορισμένους κανόνες πάντως, όπως του Μ. Σαββάτου ή της Αναστάσεως, παρατίθενται στα Ειρμολόγια του 17ου-18ου αι. όλα τα τροπάρια με το αυτό αργό

μέλος. Το ίδιο γίνεται και στο Ειρμολόγιο Πέτρου, αλλά το ίδιο φαίνεται να γινόταν και πολύ παλαιότερα. Στους κώδικες EBE 2061-2062 (14ου αι.), που διασώζουν το μέλος τμημάτων ακολουθιών του Ασματικού Τυπικού της Θεσσαλονίκης υπάρχουν παλαιοί κανόνες στον Άγιο Δημήτριο, τα τροπάρια των οποίων έχουν πολλάκις ασυνήθιστα εκτεταμένο μέλος].

Από την μέχρι τώρα μελέτη του Ειρμολογικού είδους έχω διαπιστώσει μεγάλη σχέση ως προς την μελοποίηση στα Ειρμολόγια Θεοφάνους Καρύκη, Μπαλασίου Ιερέως και Πέτρου Λαμπαδαρίου. Υπάρχει, δηλαδή, ένας άξονας που φέρνει την τέχνη των μέσων του 16ου αι. μέχρι την εποχή του Πέτρου, και μέσω της εξηγήσεως του δικού του Ειρμολογίου μέχρι και την δική μας εποχή. Κλειδί για την μελέτη αυτού του σπουδαίου, όσο και σκοτεινού θέματος της Ψαλτικής μας Παραδόσεως, είναι το Ειρμολόγιο Μπαλασίου Ιερέως, ο ενδιάμεσος κρίκος, δηλαδή, μεταξύ των δύο "ακραίων" χρονικά προαναφερθέντων Ειρμολογίων. Αν και στη νέα γραφή δεν υπάρχει καμμία εξήγηση Ειρμολογίου πλην αυτού του Πέτρου (εξ ου και το "σκοτεινόν" του όλου θέματος), υπάρχει εξήγηση του Ειρμολογίου του Μπαλασίου σε μια, πολύ αναλυτικής μορφής, γραφή του Πέτρου στον κώδικα 440 της Ιεράς Μονής Κουτλουμουσίου Αγίου Όρους.

Ο κώδικας αυτός είναι έργο μάλλον αγιορείτου εξηγητού, όπως μπορεί κανείς να συμπεράνει από τις στερεότυπες αναλύσεις που κάνει ο γραφέας και οι οποίες δεν θυμίζουν τόσο Πατριαρχείο, αλλά περισσότερο άλλους αγιορείτες εξηγητές, όπως Νικόλαο Δοχειαρίτη και Ιωάσαφ Διονυσιάτη. Η μελέτη αυτού του κώδικος (τον οποίον η εν λόγω Ιερά Μονή πολύ ευγενικά μου επέτρεψε να φωτογραφίσω, και για την απόκτηση του οποίου δράττομαι της ευκαιρίας να ευχαριστήσω εκ καρδίας τον άγιο Καθηγούμενο και τους οσιοτάτους πατέρες), ξεκλειδώνει αρκετά δύσκολα σημεία του Ειρμολογίου αυτού. Το δυστύχημα είναι ότι ο κώδικας είναι ακέφαλος. Έχουν εκπέσει τα 5-6 πρώτα φύλλα, τα οποία και προφανώς περιείχαν το κύριο μέρος των εξηγήσεων των ειρμών του α' ήχου. Παρ' όλα αυτά, τα εναπομείναντα φύλλα, αλλά και η μελέτη άλλων παράπλευρων σχετικών πηγών, όπως το Ειρμολόγιο Πέτρου, οι αργές δοξολογίες του 17ου αι., οι πολυέλεοι της εποχής κ.ά. επιτρέπουν μια ικανοποιητική αποκατάσταση του μέλους του α' ήχου.

Η εξήγηση των ειρμών της Κοιμήσεως της Θεοτόκου παρουσίασε κάποιες δυσκολίες. Υπήρχαν ορισμένες ασυνήθιστες για εμάς (συνηθισμένες γενικά στα παλαιότερα Ειρμολόγια) θέσεις. Η εξήγησή τους υπήρξε μια πρόκληση για μένα προσωπικά. Κάποιες από αυτές εντοπίστηκαν ευτυχώς στις εξηγήσεις των Καταβασιών της Κυριακής προ της Χριστού Γεννήσεως του Πέτρου Μπερεκέτη υπό Γρηγορίου Πρωτοψάλτου. Άλλες εντοπίστηκαν στις εξηγήσεις των προσομοίων του Μπαλασίου στον 440 της Κουτλουμουσίου. Υπήρξε, δυστυχώς, και ένας συνδυασμός θέσεων που όμοιόν της δεν μπόρεσα να εντοπίσω. Είναι οι θέσεις που μελίζουν την λέξη "Νενίκηνται" στην θ' ωδή. Η έρευνα απέδωσε λίγους καρπούς. Πουθενά στο Ειρμολόγιο δεν εντοπίστηκε παρόμοιος συνδυασμός, αλλά ούτε και σε άλλα σχετιζόμενα μουσικά κείμενα. Κάπως αντίστοιχη θέση, αλλά όχι τελείως όμοια, εντοπίστηκε σε Καλοφωνικό Ειρμό του Μπαλασίου, και αυτή είναι τελικά η εξήγηση που επιλέχθηκε με όχι πολλές πιθανότητες πάντως επιτυχούς αποκατάστασης. Κάτω από το κείμενο της θ' ωδής δίνονται και άλλες πιθανές λύσεις του συγκεκριμένου προβλήματος της εξήγησης. Αυτό και μόνο δείχνει την δυσκολία του όλου εγχειρήματος. [13-8-2014: Μετά από καιρό αναζητήσεων και μελέτης του Ειρμολογίου, κατέληξα στο συμπέρασμα ότι η σωστή εξήγηση του σημείου αυτού είναι η πρώτη από τις εναλλακτικές που δίνω στην τελευταία σελίδα, δηλαδή η απλούστερη. Υπάρχουν 1-2 περιπτώσεις με παρόμοια δομή σε άλλους ήχους που δεν τις είχα

προσέξει.]

Όνειρο του γράφοντος είναι η έκδοση εξηγήσεως του πλήρους Ειρμολογίου του Μπαλασίου. Με τα μέχρι τώρα δεδομένα ή αποκατάσταση του μέλους του θεωρείται εφικτή σε μεγάλο ποσοστό. Πολύ θα βοηθούσε και η πληρέστερη μελέτη άλλων έργων του ιδίου είδους, όπως το Ειρμολόγιο του Καρύκη, του οποίου δεν κατέχω κάποιο αντίγραφο προς το παρόν. Είδομεν...

Ιδού, λοιπόν, και η εξήγηση:

Είρμοι της έορτης της Κοιμήσεως της Θεοτόκου
ἐκ τοῦ Εἰρμολογίου Μωαλασίου Ἱερέως καὶ Νομοφύλακος
Ἐξηγήσαν εἰς τὴν νῆαν τῆς μουσικῆς μεθόδον ὑπὸ Νικολάου Ἱερέως (Μέζζ)

ⲙⲕ ⲁ Πα.

ⲓ
ε ποι ται ἰλ με ε ε νη ⲁ τη θει α δο ο ο ξη η η η η ι ε
ε ρα και ε ε ευ κλε ε η ης Παρ θε κ ε μνη η η η η μνη η η
σε ⲙ πα αυ τας συ υ νη γα γκ ε το προ ο ο ρς ε ευ φερ συ υ νη τς
πη ι στα ς ς ς ⲁ ε ε ξαρ χς ς ς σης Μια α ρι ι ι α αμ ⲙ με
τα α α α χρ ο ρων και αι τιμ πα α α νων τω σω ω ω ω ω ω ω ω
ω ω ω ω ω ω ⲙ α α δον τα ας μο νο ο γε ε νη ⲁ εν δο ο ξω
ως ο τι θε ε ε δο ο ο ο ξα α α α α σται ⲙ
ⲕ
δν η η μν ρ γι ι κη και συ υ νι ιατ κη η των α α πα
α αυ των ⲁ θε ς ς σο φι ι ι α α α και αι δν υ υ να α α
μ η ⲙ α κλι νη η α κρε α δα αυ τον τη η η ην Ε ιακλη σι ι

αν σὺν ἡ ρι ἰ ἰ ξο ὀν Χρι ἰ ἰ στε Ἀ μο νος για αρ ει α γι ἰ ος
 ο εν α γι ἰ οι οι ος α να πα αυ ο ο ο ο ο με ε ε ε νος
Ρ η σης Ἰερο φη η των και αι νη γμαατα Ἀ τιν σα αρ κω σι ν' υ υ
 πε ε φη η η νον Ἀ τη η η ν ε αι Παρ θε ε νο συ η Χρι ἰ στε ε Ἀ
 φε γγος α στρα α πη η ης συ η Ἀ ες φως ε θνω ω ων ε ε ε
 ξε ε λε ε ευ σε ε ε σθαι αι π και φω νει ει σοι α ω υ σο
 ο ο ος ε εν α για λι ἰ α α α σει Ἀ τη δι ν να α μει συ η η
 δο ξα φι ἰ λα α α αν θρω ω ω ω πι

Τ ο θει ει ει ει ον και α αρ ρη η τον κα α αλ λο ος Ἀ των α ρε
 τω ων ου Χρι στε ε δι ἰ ἰ η η γη η η σο ο ο μαι αι εξ α
 ἰ δι ἰ ἰ ἰ γαρ δο ο ο ξης ου υν α α α ἰ ἰ δι ἰ
 ἰ ὀν Ἀ εν υ πο ο στατο ὀν λα α α αμ ~ια ας α α πα α αυ για α α
 σμα α παρ θε νη κος α α α πο για α α στρο ος Ἀ τορ εν σω ο τει
 και αι σκι ἰ α α α Ἀ σω μα τω θει εις α α α νε τει λα ας η η
 η η η λι ἰ ἰ ἰ ος

Α λαι οι ο ον πον το γε ε ε νε υς ^Δα κη τω ο ον εν τω ω ω σθι ι
 ο ο ον πιν ^π της τρι η με ε ρα τα φη ης συ τι ι προ ο ει ει κα η ι
 σμα α ^Δα υ υ υ υ υ υ ι ι ω ω ω να ας ^Δυ πο φη η της
 α α να α δε ε δι ει ι κατα αι ^π σε σω σμε ε νος για α αρ ως
 και αι προ ο ο πε ε πω ω ω το ^Δα ευ νης ε ε βο ο ο
 α ^Δα θυ σω ω ω σθι οι ^Δα με τα φω ηη ης αι αι αι νε σε ω ω ως
 Κυ υ υ υ ρι ι ι ι ε

Παθζ ^πα

Ι τα μω θυ μω τε ε ε και πυ υ ρι ^Δα θει ος ε ε ρω ως α α
 α αν τι ι τα α ατ το ο ο με ε ε νο ος ^πα το με εν πυ υρ ε
 θεο ο σι ι ^Δα τω θυ υ μω ω ω δε ε ε γε ε ε λα θε ε
 ο πνε ε ευ σω λο ο γη ι ι κη η ^πα των των ο σι ι αν τρι φλο γγο
 λω ραν αν τι ται το ο με νο ος ^Δα με σι κως ο αρ για α α νι ος ^Δα
 εν με ε ε σω φλο ο γο ο ο ος ο ο δε δο ο ρα α σμε ε ε
 νο ος ^Δα των πα τε ρων και η μων θε ε ος ευ λο ο γη η η το ο ο ο ος ει ^πα

Παθζ

Φ λο για θεο σι ι ζα υ σα α α αν ο σι ι υς ^Δα θυσ σε ωι εις δε ε ε

κα α τα α φλε ε ε γν υ υ σα αυ ϑ α γγε ε λος θε υ υ υ
 ο ο ο παν οθε ε νης δλ ε δι ει ξε πα αι αι σι ι δλ ζω αρ χι ι ι
 ιον η η ην δε ε πη η η γην δλ ειρ γα α σα το ο ο ο ο τη ην
 θε ο το ο ο ιο ον ϑ φδο ρα αν βα να α α τς υ υ υ και αι ζω ω ω η
 ην δλ βλυ στα α α α α νς υ υ υ οαν τοι αι αι οι ος με ε ε ελ πς υ
 σι ι π το ο ον διη μι υ ρ γο ο ο ο ον μο νον υ υ υ μνς υ
 με ε ε εν οι οι λε λυ υ τρω ω με ε ε νοι οι δλ και αι υ
 περ υ υ υ υ υ με εν ει ει ει ες πα αν τας τς ος αι αι αι ω ω
 ω ω νας

ι γε νε αι αι πα α α α σαι αι αι αι μα α κα ρι ι ζο ο με
 ε εν σε ε τη η η ην μο ο νην θε ε ο ο ο το ο ο ο κων ϑ νε ε νι
 κη η η η ην τας αι αι αι ϑ τη η η ης φυ υ σε ω ως οι ο
 ο ο ο ο ροι ϑ εν σοι Παρ θε ε νε ε ε α α χα α αν τε ε ϑ πα
 α α αρ θε νυ ει γαρ το ο ο κος και ζω ω η η η ην προ ο μνη η στε ε ε
 εν ε τας αι αι αι αι βα α α α να α το ος η με ε ε ε τα το κων

* ἵπτοι ἐξυπόστης τῆς θέσεως

$$\frac{1}{10} \xrightarrow{\frac{r}{u}} \frac{7}{9} \xrightarrow{\frac{s}{v}} \frac{3}{8} \xrightarrow{\frac{t}{w}} \frac{6}{5} \xrightarrow{\frac{x}{y}} \frac{4}{3} \xrightarrow{\frac{z}{v}} \frac{2}{1}$$